नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन

शोधार्थी

रमादेवी दाहाल

क्याम्पस क्रमाङ्क : ११८ (२०६९/०७०)

दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क : २१८००४५

त्रि.वि.द.नं. : ९-१-२१४-२३३-९९

नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

इटहरी, सुनसरी

वि.सं. २०७२/इ.सं. २०१५

नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन

शोधार्थी
रमादेवी दाहाल
क्याम्पस क्रमाङ्क र शैक्षिक वर्ष : ११८ (२०६९/०७०)
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-१-२१४-२३३-९९
दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क (वर्ष) : २१८००४५ (२०७०)

नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र

शोधपत्र पेस गरेको मिति
विसं २०७३/०८/१३
इसं २८ नोबेम्बर, २०१६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग
इटहरी, सुनसरी

शोधपत्र भाइभा भएको मिति
विसं २०७३/१०/१४
इसं २७ जनवरी, २०१७

स्वयम् घोषणा

म शोधार्थी **रमादेवी दाहाल** यो घोषणा गर्दछु - प्रस्तुत शोधपत्र मेरो मौलिक अनुसन्धान हो । शोधपत्रको कुनै अंशसमेत मैले कहीँकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको होइन । आवश्यकताअनुसार सन्दर्भ र स्रोत खुलाई पूर्वकार्यको प्रयोग गरेको/गरेकी छु । यदि कहीँकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको प्रमाणित भए त्यसबाट आउने सबैखाले परिणामहरूको सामना गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । यस सम्बन्धमा पछि कहींकतै र कुनै किसिमको उजुरबाजुर गर्ने छैन ।

शोधार्थी

मिति : २०७ / /

....

रमादेवी दाहाल

जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५
(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ. मा. शि. परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय
०२५ - ५८१३००
५८००६४
प.सं.
च.नं.
मिति : २०७ / /

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय जनता बहुमुखी क्याम्पस नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत एमएड दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री रमादेवी दाहालले नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र सम्बन्धित तहका निमित्त उपयुक्त भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७ / /

....

शोध निर्देशक

मदनराज बराल

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

नेपाली शिक्षा विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित : २०४५

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ. मा. शि. परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

०२५ - ५८१३००
५८००६४

प.सं.
च.नं.

मिति : २०७३/ /

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्याय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरीमा नेपाली शिक्षा विभागमा अध्ययनरत शोधार्थी श्री रमादेवी दाहालले स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आठौँ पत्र ने.पा.शि. ५९८ को प्रयोजनका निमित्त तयार पार्नुभएको **नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :

१. उपप्राध्यापक : मदनराज बराल ....
(शोधनिर्देशक/विभागीय प्रमुख)

२. ....
(बाह्य परीक्षक)

३. उपप्राध्यापक : नवीनकुमार शर्मा ....
(सदस्य)

मिति : २०७३/ /

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र **नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको (नेपाशि ५९८) पाठ्यांशको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

यो शोधपत्र आदरणीय गुरू श्री मदनराज बरालज्यूको कुशल निर्देशनमा मैले तयार पारेको हुँ । आफ्नो विविध कार्य व्यस्तताका बाबजुद निर्देशन दिई सहयोग पु¥याउनु हुने नेपाली भाषा शिक्षण विभागीय प्रमुख/शोध निर्देशक आदरणीय गुरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध कार्य पूर्णताका लागि प्राविधिक एवम् सैद्धान्तिक सामग्री सङ्कलन, सल्लाह, र सुझाव प्रदान गरी महत्वपूर्ण सहयोग पु¥याउनु हुने नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरुका प्रधानाध्यापकहरुप्रति आभारी छु । साथै यो शोधपत्र तयार गर्न श्रीमान् उमेश वस्ती, छोरीहरू श्रुती र स्मृति वस्तीले घरायसी वातावरण तयार गरी समय उपलब्ध गराउनका साथै विभिन्न कोणबाट पु¥याएको सहयोगप्रति हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । शीर्षक छनौटमा सहयोग गर्नुहुने प्रा.डा. टङ्कप्रसाद न्यौपानेज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई पूरा गर्नका लागि मेरा आदरणीय पिता रामप्रसाद दाहाल र ममतामयी माता इन्द्रमाया दाहालप्रति सदा ऋणी छु । मेरो उन्नति र प्रगति सदैव चाहनु हुने मेरा सम्पूर्ण शुभचिन्तकहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र कम्प्युटर टङ्कणमा सहयोग पु¥याउने क्यानभास कम्युनिकेसन इटहरी-१, बि.पि. चोकका प्रो. सन्तोष रायमाझी र कृष्ण माझीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै समुचित मूल्याङ्कनका लागि यो शोधपत्र नेपाली भाषा शिक्षा विभागको मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

रमादेवी दाहाल

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययनको शीर्षक **नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यासको अध्ययन** रहेको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत (नेपाशि ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

शोधको परिचय, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको प्रक्रिया/विधि, नतिजा/परिणाम, छलफल र निष्कर्ष तथा सुझाव साथै उपयोगिता गरी पाँच अध्यायमा विभाजित छ ।

यस अध्ययनको उद्देश्य कक्षा ६ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट सिर्जनात्मक अभ्यासहरू पाठ्यक्रम अनुरूप भए नभएको केलाउनु हो । यस अध्ययनको अध्याय एकमा अध्ययनको उद्देश्य, महत्त्व औचित्य तथा अध्ययन विधिको उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तैगरी अध्याय दुईमा पूर्वकार्यहरूलाई समावेश गरिएको छ । अध्ययनमा सहयोग पुऱ्याउने भएकाले पूर्वकार्यहरूलाई अध्ययन गरी समीक्षा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनमा चार ओटा पाठ्यपुस्तहरू र ८ ओटा शोधग्रन्थहरूलाई पूर्वकार्यको रूपमा समीक्षा गरिएको छ । साथै पूर्वकार्यको उपयोगिता समेत प्रस्तुत गरिएको छ । यसको उद्देश्य अध्ययनीय विषयसँग सम्बन्धित शोधकार्यमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ । यस अध्ययनको अध्याय तीनमा अध्ययनको ढाँचा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण प्रक्रियाको चर्चा गरिएको छ । यस अध्ययन पुस्तकालयीय शोधग्रन्थ, पत्रपत्रिका तथा अन्य पाठ्यपुस्तकबाट सामग्री सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

भाषिक सीप र दक्षता बृद्धिका लागि सिर्जनात्मक अभ्यासको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । भाषाका चारै सीपको विकास गर्ने उद्देश्य सिर्जनात्मक अभ्यासबाट पूरा हुन सक्छ । त्यस्तैगरी हिज्जे, वाक्यगठन, वाक्यनिर्माण, सम्बन्धी अभ्यासमा व्याकरणका अभ्यासले मद्दत पुऱ्याउने देखिन्छ । विभिन्न विषयमा सिलसिला मिलाइ वर्णन गर्न, कथा लेख्न, कविता लेख्न, गीत लेख्न, मौखिक अभिव्यक्ति दिन, वादविवाद गर्न सक्ने जस्ता उद्देश्य पूरा गर्न पाठसम्बद्ध सिर्जनात्मक अभ्यासका प्रश्नले सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ । समग्रमा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट सिर्जनात्मक अभ्यासहरू स्तरीय देखिन्छन् । वादविवाद, संवाद जस्ता समूहगत रूपमा गरिने कार्यकलाप पाठमा समावेश गरिए पनि अभ्यासमा त्यसलाई न्यून रूपमा समावेश गरेको पाइन्छ । सिर्जनात्मक अभ्यासमा नृत्य, गायन, हाजिरीजवाफ जस्ता अतिक्ति क्रियाकलापहरूलाई पनि समावेश गर्नाले कक्षा ६ का विद्यार्थीहरूका लागि स्तरअनुरूपको क्षमता विकास गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ । कतिपय सिर्जनात्मक अभ्यास शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि स्पष्ट निर्देशनहरू नदिइएकाले

अन्योल हुने देखिन्छ । समविष्टगत रूपमा हेर्दा सिर्जनात्मक अभ्यासहरू स्तरीय देखिन्छन् र समूहगत कार्यकलापका अभ्यासहरू न्यून देखिन्छन् ।

पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको अन्तर सम्बन्ध र त्यसमा समाविष्ट सिर्जनात्मक अभ्यासको कमी कमजोरी पहिचान गरी आवश्यक संशोधन गर्नका लागि पनि यस अध्ययनले मद्दत पुऱ्याउन सक्दछ । विद्यार्थीहरूमा सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गर्न साथै शिक्षकका लागि पाठसम्बद्ध क्रियाकलापहरू गराउन समेत मद्दत गर्दछ । भाषा शिक्षणलाई समावेशीकरण गरी शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ । पाठ्यक्रमका उद्देश्यअनुरूप पर्याप्त सिर्जनात्मक अभ्यासको संयोजन गरी पाठ्यपुस्तकमा सुधार गर्न साथै विद्यार्थीकेन्द्रित र कार्यकलापमुखी शिक्षण सिकाइको प्रवर्द्धन गर्नमा सहयोग हुने देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक : शोध परिचय

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ अध्ययनको औचित्य र महत्व	३
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.५ अध्ययनको परिसीमा	४
१.६ पारिभाषिक शब्द	४
अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा तथा धारणात्मक संरचना	
२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	५
२.२ पूर्वकार्यको उपयोगिता/कार्यान्वयन	९
२.३ सैद्धान्तिक / धारणात्मक संरचना	११
अध्याय तीन : अध्ययनको प्रक्रिया/विधि	
३.१ अध्ययनको संरचना	१२
३.२ जनसङ्ख्या र नमुना	१२
३.३ नमुना छनोट र प्रक्रिया	१३
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन	१३
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	१४
३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण	१४
अध्याय चार : नतिजा/परिणाम र छलफल	
४.१ नतिजा/परिणाम	१५
४.१.१ सिर्जनात्मक अभ्यासको परिचय	१६
४.२ सिर्जनात्मक अभ्यासको परिभाषा	१७

४.३ सिर्जनात्मक अभ्यासको उपयोगिता/महत्त्व १७

४.४ सिर्जनात्मक अभ्यास र निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सम्बन्ध २०

४.५ सिर्जनात्मक अभ्यासका किसिम/प्रकार २०

४.६ सिर्जनात्मक अभ्यास अन्तर्गत दिइएका पाठगत अभ्यासको वर्गीकरण र विश्लेषण २२

४.७ व्याकरण र शब्दभण्डारका अभ्यासको वर्गीकरण र विश्लेषण ३०

४.८ भाषापाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सिर्जनात्मक अभ्यासको अनुरूपात्पमक सम्बन्ध ३१

४.९ नेपाली पाठ्यकम, पाठ्यपुस्तक र सिर्जनात्मक अभ्यास ३४

४.१० उद्‌देश्य अनुरूपताको आधारमा सिर्जनात्मक अभ्यासको विश्लेषण ३४

४.११ स्तर अनुरूपताको आधारमा सिर्जनात्मक अभ्यासको विश्लेषण ३५

अध्याय-पाँच

उपसंहार

५.१ निष्कर्ष ३७

५.१.१ सबल पक्ष ३८

५.१.२ दुर्बल पक्ष ३९

५.२ सुझावहरू ४०

५.३ उपयोगिता ४१

५.३.१ नीतिगत तह ४१

५.३.२ कार्यान्वयन तह ४२

५.३.३ आगामी अनुसन्धानका लागि शीर्षक ४२

सन्दर्भ सामग्री

सङ्क्षिप्त शब्द सूची

सङ्क्षिप्त रूप	**पूर्ण रूप**
ईस	ईस्वी सम्वत्
ईबो	ईङ्लिस बोर्डिङ
उमावि	उच्च माध्यमिक विद्यालय
गाविस	गाउँ विकास समिति
मावि	माध्यमिक विद्यालय
नपा	नगरपालिका
निमावि	निम्न माध्यमिक विद्यालय
विस	बिक्रम सम्बत

चिन्ह सूची

,	अल्पविराम
( )	गौण सङ्केत
।	पूर्णविराम
:	विसर्ग
/	विभाजक
-	समस्त पद सङ्केत

तालिका

क.सं.	तालिकाको शीर्षक	तालिका सङ्ख्या	पृष्ठ सङ्ख्या
१	विषयवस्तुगत र सीपगत सिर्जनात्मक अभ्यासको पाठगत विवरण	१	२१
२	कविता विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	२	२३
३	कथा विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	३	२४
४	प्रबन्ध विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	४	२५
५	संवाद विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	५	२६
६	जीवनी विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	६	२७
७	चिठी विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	७	२८
८	वादविवाद विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	८	२९
९	निवेदन विधामा समावेश गरिएका अभ्यासको विवरण	९	३०

चित्र

क.सं.	चित्रको शीर्षक	चित्र सङ्ख्या	पृष्ठ सङ्ख्या
१	भाषापाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सिर्जनात्मक अभ्यासको अनुरूपात्पमक सम्बन्ध	१	३३